

ՕՐԳՈՎԻ ՈՒՇ ԲՐՈՆԶԻ ԵՎ ՎԱՂ ԵՐԿԱԹԻ ԴԱՐԵՐԻ ՀՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ՀՈՒՇԱՐՁԱՆԱԽՄԲԻ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԼԱՆԴՇԱՖՏԸ¹

Հենրիկ Դանիելյան

Էրեբունի պատմահնագիտական արգելոց-թանգարանի կրտսեր գիտաշխատող
ՀՀ, Երևան, Էրեբունի 38

Էլ. հասցե՝ henrikh.danielyan@gmail.com

Հոդվածը ներկայացվել է 20.04.2022, գրախոսվել է 01.04.2023, ընդունվել է տպագրության 11.04.2023
DOI: 10.53548/0320-8117-2023.1-305

Ներածություն

Օրգովի հնագիտական հուշարձանախումբը գտնվում է Արագած լեռան հարավային լանջին Ամբերդի գետահովտում տարածվող բլուրներին, հրվանդաններին և սարահարթերին (աղ. 1): Այստեղ առկա մեգալիթյան հուշարձանները ներկայացված են ինչպես «կիկլոպյան» ամրոցներով, այնպես էլ դամբարաններով, «սրբազան» ժայռափոր ճանապարհներով, վիշապ և մենաքար կոթողներով: Ներկայացվող համալիրները ժամանակագրական առումով ընդգրկում են ուշ բրոնզի և վաղ երկաթի դարաշրջաններից մինչև վաղ և զարգացած միջնադար: Այս տարածքի ուսումնասիրությունը սկսվել է խորհրդային կարգերի հաստատումից անմիջապես հետո՝ XX դ. 20-ական թթ. կեսերին՝ Հնությունների պահպանության կոմիտեի աշխատակից Ա. Քալանթարի նախաձեռնությամբ²: 1930-ական թթ. վերջից սկսվեցին նաև Աշտարակի շրջանի նյութական մշակույթի տարածամանակյա հուշարձանների հաշվառման և քարտեզագրման աշխատանքները, որոնք իրականացրեց Վ. Աբրահամյանը: Նա հաշվառեց նաև Օրգով 1 ամրացված բնակատեղին³:

1975 թ. ԽՍՀՄ Ժողովուրդների պատմության և մշակույթի հուշարձանների համահավաքը ստեղծելու ծրագրով աշխատող Արվեստի ինստիտուտի, Երևանի պետական համալսարանի հայագիտական հետազոտությունների պրոբլեմային լաբորատորիայի և ՀԽՍՀ ԳԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի միացյալ հնագիտական արշավախումբը (ղեկ.՝ Գ. Արեշյան, անդամներ՝ Կ. Ղաֆադարյան, Հ. Սիմոնյան, Գ. Տիրացյան, Ա. Քալանթարյան Գ. Սարգսյան և Հ. Օհանյան) ձեռնամուխ եղավ Արագածի հարավահայաց լանջի հնագիտական հուշարձանների ուսումնասիրությանը և հաշվառմանը⁴:

¹ Հոդվածը հրապարակվում է «Էրեբունի» պատմահնագիտական արգելոց-թանգարանի ՀՀ ԿԳՄՍ նախարարության գիտության պետական կոմիտեի տրամադրած ֆինանսավորմամբ՝ 3-6/1 համարով «Ուրարտագիտական հետազոտությունների սեկտորի ստեղծում» գիտական գործունեության ենթակառուցվածքի պահպանման ու զարգացման ծրագրի շրջանակում:

² Քալանթար 1925, 207-232:

³ Աբրահամյան 1940, 23:

⁴ Արեշյան և այլք 1977, 91, Арешян 1978, 99-103:

Նշված ժամանակահատվածում տարածքում հնագիտական այցեր և վերգետնյա ուսումնասիրություններ են կատարում նաև Հ. Սիմոնյանը և Հ. Երանոսյանը⁵:

2012 թ. սկսած՝ մինչև օրս Արագածի հարավային լանջի բարձր լեռնային գոտիների հնագիտական հուշարձանների հայտնաբերմամբ և ուսումնասիրությամբ է զբաղվում ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի վիշապաքարեր հետազոտող արշավախումբը (ղեկ.՝ Ա. Բոբոխյան): 2016-2017 թթ. արշավախումբը հետազոտեց ինչպես Օրգով գյուղի, այնպես էլ Գայլի բլուր հնավայրի հնագիտական համալիրները՝ չափագրելով և քարտեզագրելով դրանք:

Դիրքը և նկարագրությունը

Օրգովի հնագիտական համալիրը կազմված է երկու հատվածից: Առաջինը գտնվում է ժամանակակից գյուղի արևմտյան եզրին վեր խոյացող բարձրադիր հրվանդանի գագաթին, որտեղ տեղադրված է Օրգով 1 ամրացված բնակատեղին⁶: Այն զբաղեցնում է մոտ 4 հա մակերես (աղ. 2, նկ. 1):

Խորհրդային և հետխորհրդային տարիներին ամրոցը մեծ վնաս է կրել հատկապես ամրոցի և բնակատեղիի տարածքում կատարված թաղումների հետևանքով: Ընդհանուր առմամբ պաշտպանական համակարգը լավ է պահպանված:

Հրվանդանը (բ.ճ.մ.՝ 1702.5 մ) կազմված է հարթ կամ հարթեցված վերնամասից: Արևելյան, հարավային, հյուսիսային լանջերը դժվարհասանելի են: Գագաթի հարթ վերնամասը օղակված է հրվանդանի ռելիեֆը կրկնօրինակող ձվաձիր (մոտ 0,44 հա) հատակագիծ ունեցող ամրոցով (աղ. 4, նկ. 1):

Շրջապարիսպը, որի լայնությունը հասնում է 2,18 մ-ից մինչև 3,5 մ, կառուցված է մանր որձաքարի միջնալիցքով երկերես շարվածքով (աղ. 3, նկ. 3): Ամրապարիսպները արևելյան և հարավային հատվածում պահպանվել են 5-6 մ⁷, իսկ մնացյալ հատվածներում՝ մինչև 2 մ բարձրությամբ (աղ. 3, նկ. 1): Ամրոցը համեմատաբար մատչելի է արևմտյան և հյուսիսային կողմերից: Դեպի ամրոց ընթացող համեմատաբար հեշտ հասանելի հատվածը գտնվում է հրվանդանի արևմտյան հատվածում, որտեղ եղել է մուտքը: Այն 3,5 մ լայնությամբ բացվածք է՝ թեքահարթակի տեսքով: Ավելի փոքր՝ 1,5 մ լայնությամբ մուտք է բացված ամրոցի արևելյան պարսպում⁸: Ամրոցի արևմտյան հատվածը հզորացված է 12x14 մ աշտարակով⁹, որը փաստորեն հսկողության տակ էր պահում դեպի ամրոց տանող մուտքը, և հնարավոր ռազմական գործողությունների դեպքում հակառակորդի կուտակումները մուտքի և

⁵ Սիմոնյան, Երանոսյան 1977, 47-57:

⁶ Հուշարձանն ընդգրկված է Հուշարձանների պետական ցուցակում [(2002 թ. Արագածոտնի մարզ, Օրգով 2.114/1 (ամրոց), 2.114/1 (դամբարանադաշտ)]:

⁷ Կիրակոսյան, Աղաջանյան 2013, 77:

⁸ Կիրակոսյան, Աղաջանյան 2013, 77:

⁹ Կիրակոսյան, Աղաջանյան 2013, 77:

արևմտյան համեմատաբար հեշտ հասանելի հատվածում կողային մարտավարությամբ ջախջախելու գործառույթ ունեն:

Հրվանդանի գագաթին՝ ամրոցից ներս, կենտրոնական հատվածում նկատելի են մշակված ժայռային հարթակներ: Կարելի է ենթադրել, որ հնում ամրոցի ներսում տեղակայված են եղել ինչպես հոգևոր, այնպես էլ աշխարհիկ շինություններ¹⁰:

Հրվանդանի հյուսիսային լանջին՝ ստորոտին մոտ, պահպանվել է ամրոցի գետնուղին: Այն մի մասն է պաշտպանական համալիրի, որով պաշարումների ժամանակ ջուր է բերվել: Փորված է ժայռի մեջ, գետնի մակերեսից մի քանի մետր խորությամբ: Գետնուղին տանում է դեպի բնական աղբյուրները¹¹: Նմանատիպ գետնուղիներ հայտնի են նաև Սևանի ավազանից, մասնավորապես Սևանի արևմտյան ափին գտնվող Բերդի գլուխ¹² և Հայրիվանի ամրոցներից¹³:

Բնակատեղին կազմված է ներքին ու արտաքին բնակավայրերից (աղ. 2, նկ. 1): Ներքին բնակավայրը ամրոցի ներսում է, կազմված է հիմնականում ուղղանկյուն (2,4x3 մ, 5,2x2,2 մ, 4,5x3 մ) և մեկ դեպքում՝ բազմանկյուն (75x7x3 մ) հատակագծով կառույցներից: Արտաքին բնակավայրը տարածվում է ամրոցից դուրս, հարավարևմտյան և հյուսիսարևմտյան լանջերին ու ստորոտին, որոշ կուտակումներ կան դեպի մուտք ընկած ճանապարհին: Այստեղ նկատվում են հիմնականում ուղղանկյուն (6x12 մ, 11x10 մ, 11x17 մ), բազմանկյուն (23x7x13 մ, 5x18x6 մ) և կլոր հատակագծով (չորամագիծը 12,2 մ, 15,3 մ), որոշ դեպքերում՝ բազմասենյակ կառույցների հիմնապատեր: Կացարանները պատկանում են ամրոցի ակտիվության հիմնական շրջանին¹⁴:

Ամրացված բնակավայրի տարածքից հավաքված վերգետնյա նյութերի մեջ գերակշռող մաս են կազմում Ք.ա II հազարամյակի վերջի և Ք.ա I հազարամյակի սկզբի, անտիկ շրջանի և միջնադարին վերաբերող խեցեղեն գտածոները¹⁵:

Օրգով 1 ամրացված բնակատեղին ունեցել է նաև իր պահակակետ ամրոցը (մեր համարակալումով՝ Օրգով 2), որի հսկողության տակ էին Արարատյան դաշտավայրից, մասնավորապես Վաղարշապատից դեպի Օրգով 1 և Արագած լեռան բարձրլեռնային գոտիներ ընթացող ճանապարհները: Օրգով 2-ը գտնվում է Օրգով 1-ից մոտ 1 կմ հարավ-արևմուտք, Աղծք-Օրգով ճանապարհից մոտ 450 մ ծախ Ամպառ գետակի ծախ ափին¹⁶ (աղ. 1):

¹⁰ Арешян 1978, 100.

¹¹ Арешян 1978, 100, Կիրակոսյան, Աղաջանյան 2013, 77:

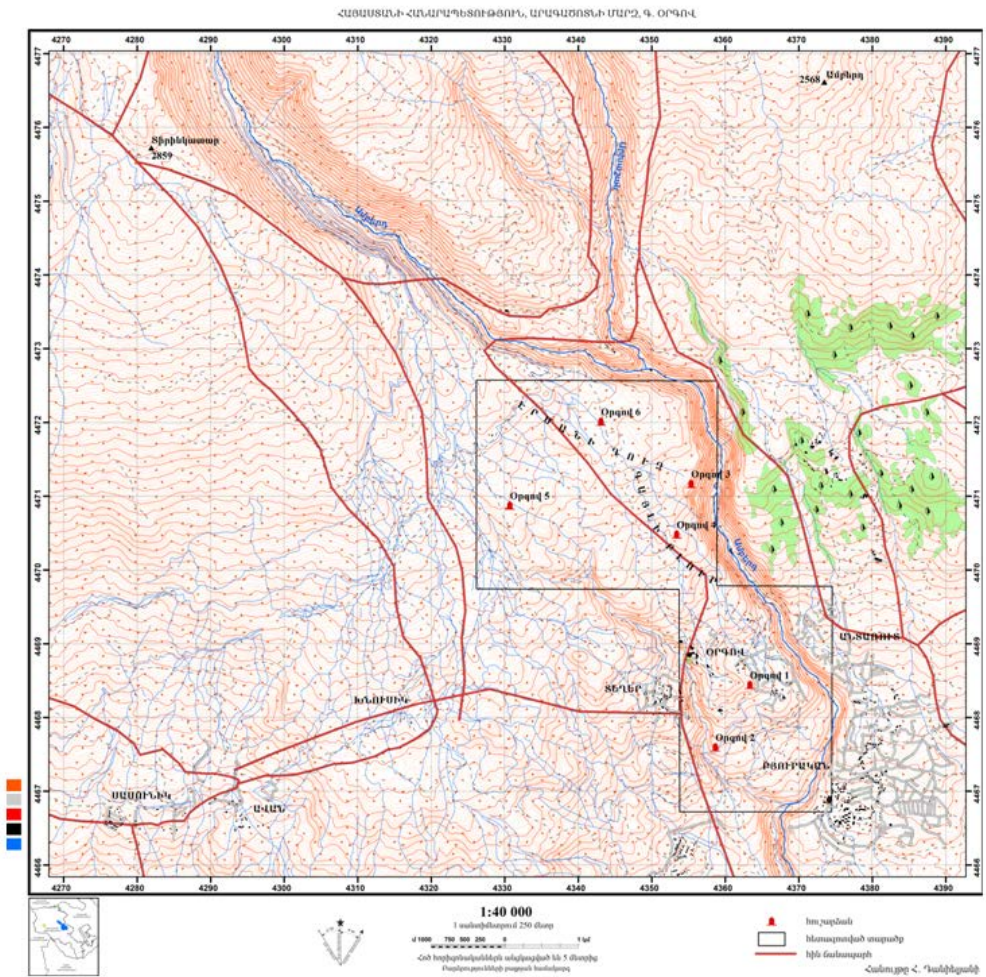
¹² Միքայելյան 1968, 19:

¹³ Միքայելյան 1968, 22:

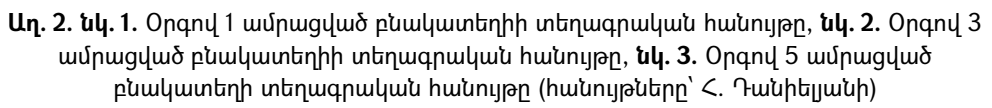
¹⁴ Арешян 1978, 99.

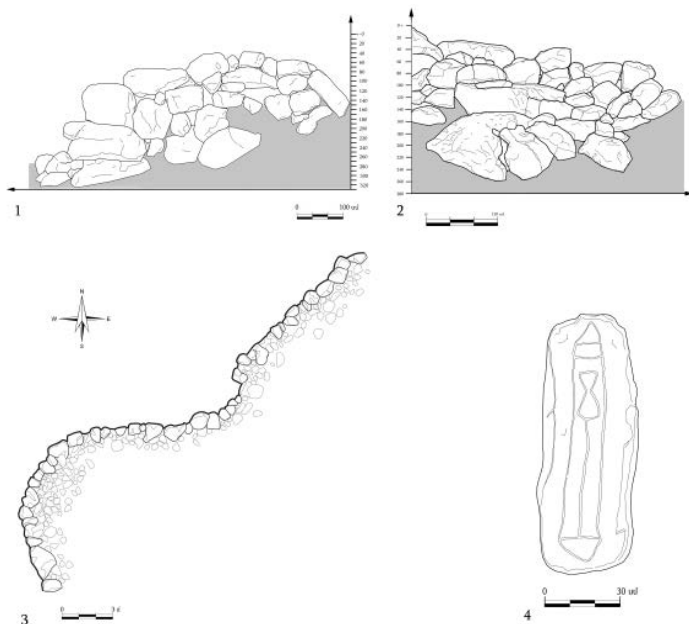
¹⁵ Арешян 1978, 99.

¹⁶ Հուշարձանն ընդգրկված է Հուշարձանների պետական ցուցակում [2002 թ. Արագածոտնի մարզ, Օրգով 2.114/2 (Ամրոց), ժամբարանադաշտ (նորահայտ); բնակավայր (նորահայտ)], Ք.ա II-I հազարամյակի ամրոց:

Աղ. 1. Օրգովի ուշ բրոնզի և վաղ երկաթի դարերի հնագիտական հուշարձանները (հանույթը՝ Հ. Դանիելյանի)

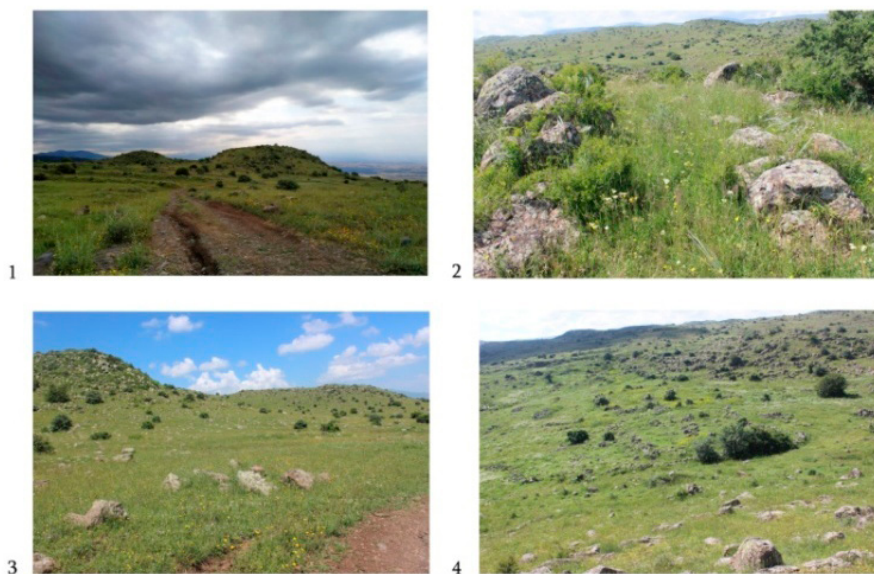

Աղ. 3. նկ. 1 հատված Օրգով 1 պարսպաշարի կտրվածքից, **նկ. 2.** հատված Օրգով 2 պարսպաշարի կտրվածքից, **նկ. 3.** հատված Օրգով 1 պաշտպանական համակարգից, **նկ. 4.** Օրգով 4-ի տարածքից հայտնի երկրաչափական զարդանախշերով մենհիրը (չափագրությունները՝ Հ. Դանիելյանի)

Աղ. 4, նկ. 1. Օրգով 1 ամրացված բնակատեղին, **նկ. 2.** Օրգով 2 ամրոցը (լուսանկարները՝ Հ. Դանիելյանի)

Աղ. 5, նկ. 1. Օրգով 4 բլուրներից 2-ը, **նկ. 2.** Օրգով 4 բլուրներից առաջինի ժայռափոր ճանապարհը, **նկ. 3.** Օրգով 4 դամբարանադաշտը, **նկ. 4.** Օրգով 4-ի տարածքում ուղղանկյուն հատակագծով կառույցների հետքեր (լուսանկարները՝ Հ. Դանիելյանի)

Աղ. 6, նկ. 1. Օրգով 3 ամրացված բնակատեղին, **նկ. 2.** Օրգով 5 ամրացված բնակատեղին, **նկ. 3.** Օրգով 6 աշտարակատիպ կառույցը (լուսանկարները՝ Հ. Դանիելյանի)

Հրվանդանը (բ.ժ.մ.՝ 1565,9 մ) կազմված է հարթ կամ հարթեցված վերնամասից՝ օղակված թեք լանջերով: Գագաթի հարթ վերնամասը օղակված է ձվածիր (մոտ 0.1 հա) հատակագծով ամրոցով (աղ. 4, նկ. 2):

Ամրապարիսպները զուրկ են աշտարակներից և որմնահեցերից: Դրանք համեմատաբար լավ են պահպանվել արևմտյան և հարավարևմտյան կողմում: Արևելյան շրջապարիսպն ունի 1,5-2,0 մ հաստություն, որը շարված է իրար մոտ կիպ դրված երկերես պարսպաքարերով, միջին չափսի որձաքարե լիցքով: Համեմատաբար լավ պահպանված հատվածում ամրապարիսպների բարձրությունը մոտ 2,5 մ է (աղ. 3, նկ. 2): Քարերը շարված են մշակված ժայռաեղուստների վրա: Հյուսիսարևելյան և արևելյան հատվածներում հրվանդանի պարագծով ձգված պարիսպները պահպանվել են բավական վատ: Մուտքը հավանաբար եղել է ամրոցի հյուսիսարևմտյան կողմում:

Բնակավայրը տարածվում է ամրոցից դուրս՝ հյուսիսարևմտյան կողմում, նկատվում են հիմնականում ուղղանկյունաձև հատակագծով կառույցների հիմնապատերի ուրվագծեր: Դամբարանները տարածվում են հրվանդանի հյուսիսարևմտյան կողմում և հիմնականում ներկայացված են կրոմլեխներով ու դամբանաթմբերով:

Հնագիտական հուշարձանների երկրորդ հատվածը տարածվում է Օրգով գյուղից դեպի հյուսիս, Տիրինկատար ընթացող ճանապարհին: Այս տեղանքը բաղկացած է երկու հատվածից Օրգով 4 (Ղուռթ թափա/Գայլի բլուր) և Էրմանի դուռ¹⁷ միավորներից: Օրգով 4-ը սարահարթ է, որտեղ վեր են խոյանում ոչ շատ բարձր երեք քարքարոտ բլուրներ, որոնց շուրջը տարածվում են ինչպես դամբարաններ (կրոմլեխներ, դամբանաթմբեր և դոլմենատիպ շինություններ) (աղ. 5, նկ. 1)¹⁸, այնպես էլ բլուրների գագաթներին փորված «սրբազան» ժայռափոր ճանապարհներ (մոտ 2-3 մ լայնությամբ), որոնք ձգվում են ողջ բլրի գագաթով, որոնցով կարծես թե բլուրները կապվում են մեկը մյուսի հետ (աղ. 5, նկ. 2): Դամբարանները հիմնականում քարահողային դամբանաբլուրներ են, որոնց տրամագիծը հասնում է մինչև 15 մ (աղ. 5, նկ. 3)¹⁹:

Առանձնահատուկ տեղ է գրավում քարքարոտ բլուրներից առաջինը, որի լանջերին և հարթավայրում պահպանվել են կիկլոպյան չոր շարվածքով պատեր, որոնց գործառույթը բավական դժվար է հասկանալ: Օրգով 4 հնավայրի տարածում առկա է երկրաչափական զարդանախշ ունեցող մենաքար հիշեցնող կոթող [Ժամանակագրությունը դեռևս պարզ չէ] (աղ. 3, նկ. 4): Դրանից քիչ հեռու տեղակայված էր վիշապ քարակոթողը: Մեգալիթյան այս համալիրների շուրջը պահպանվել են բնակավայրերի հետքեր, որոնք հիմնականում ներկայացված են քարակուտակումների տեսքով²⁰, մի քանիսն ունեն ուղղանկյուն հատակագիծ (աղ. 5, նկ. 4): Բլուրների շրջակայքում

¹⁷ Քալանթար 1925, 214, 215, 218, 224:

¹⁸ Քալանթար 1925, 214, Արեշյան և այլք 1977, 91:

¹⁹ Սիմոնյան, Երանոսյան 1977, 54:

²⁰ Քալանթար 1925, 218:

գտնվող ուղղանկյուն հատակագծով մոտ 2 մ բարձրությամբ 10 աշտարակատիպ շինությունների պատերը շարված են միջին մեծության ճեղքված որձաքարից, մանր որձաքարի լիցքով²¹:

Օրգով 4-ից դեպի հյուսիս-արևմուտք՝ Տիրինկատար ընթացող ճանապարհին է տարածվում Էրմանի դուզ ցամաքած լիճը²², որտեղ գտնվում է հսկայական հեկտարներ գրավող դամբարանադաշտը՝ կրոնիկներ և դամբանաթմբեր: Էրմանի դուզ տեղանքի արևելյան սահմանին՝ Օրգով գյուղից 3 կմ հյուսիս՝ «Սպիտակ քարափի գլուխ» կոչվող տեղանքի «Կաթնով աղբյուր» լավային ծագմամբ անդեզիտաբազալտային ժայռոտ լեզվակին՝ Ամբերդի գետի կիրճի անմիջական եզրին է գտնվում Օրգով 3 ամրացված բնակատեղին²³: Հուշարձանախումբը զբաղեցնում է ավելի քան 0,75 հա մակերես (աղ. 6, նկ. 1):

Հրվանդանը (բ.ծ.մ.՝ 2023.5 մ) գրեթե անհաղթահարելի է՝ բացառությամբ հյուսիսային հատվածի: Ամրոցի հարավային, արևելյան և արևմտյան մասերում պաշտպանական գործառույթ են կատարում ուղղաձիգ լանջերը: Հյուսիսային կողմը ամրացված է հզոր պարսպաշարով: Ամրոցը զբաղեցնում է մոտ 0,13 հա տարածք (աղ. 2, նկ. 2):

Արտաքին բնակատեղին տարածվում է ամրոցից հյուսիս: Կացարաններն ունեն ուղղանկյուն տեսք (6x5,3 մ, 3,2x6 մ, 5,4x6,6 մ): Կառուցված են որձաքարից, ունեն փոքր քարերով երկերես շարվածք՝ մանր որձաքարի միջնալիցքով: Դամբարանադաշտը տարածվում է բնակավայրից դուրս՝ հյուսիսային կողմում:

Էրմանի դուզ տեղանքը ավարտվում է Օրգով 5 նորահայտ ամրոցով (աղ. 2, նկ. 3): Այն գտնվում է Օրգով գյուղից մոտ 5 կմ հյուսիս-արևմուտք, դեպի Տիրինկատար տանող ճանապարհին՝ ոչ բարձր անդեզիտաբազալտային ծագմամբ հրվանդանի գագաթին: Ամրապարիսպները գրեթե չեն պահպանվել, տեսանելի են միայն մշակված ժայռահիմքերը, պարիսպներից տեղ-տեղ մնացել է մեկ քար: Ամրոցի մակերեսը 0,20 հա է, հատակագիծը՝ կլոր: Դամբարանադաշտը և բնակատեղին քարհավաքի հետևանքով բավական ավերվել են (աղ. 6, նկ. 2):

Օրգով հուշարձանախմբի մեջ առանձնահատուկ տեղ է զբաղեցնում Օրգով գյուղից 4 կմ հյուսիս-արևելք՝ Տիրինկատար ընթացող ճանապարհին գտնվող Օրգով 6 նորահայտ տաճարական համալիրը (չափսերը՝ 21x17 մ) (աղ. 6, նկ. 3): Այն հարթավայրում վեր խոյացող միջին և մեծ քարերով կառուցված ձվաձև հատակագծով աշտարակատիպ կառույց է: Ցավոք, պահպանվել է թափված քարերի տեսքով: Տաճարի շուրջ տարածված հարյուրից ավելի դամբանաթմբերի տրամագիծը հասնում է մինչև 17 մ-ի:

²¹ Սիմոնյան, Երանոսյան 1977, 55:

²² Քալանթար 1925, 220:

²³ Ընդգրկված է Հուշարձանների պետական ցուցակում (2002 թ. Արագածոտնի մարզ, Օրգով 2.114/3 ամրոց «Կաքավաքեր», 2.114/3.1 դամբարանադաշտ), Ք.ա II-I հազարամյակի ամրոց:

Եզրակացություններ

Ի մի բերելով առկա տվյալները և այն քարտեզագրելով GIS համակարգով՝ պարզ է դառնում, որ Ք.ա. II-I հազարամյակներում Ամբերդի գետահովտում գտնվող Օրգովի հուշարձանախումբը ուշ բրոնզի և վաղ երկաթի դարաշրջանի այն ծաղկուն գոտիներից մեկն էր, որտեղ դամբարանադաշտերի կուտակումը, ամրացված բնակավայրերի և ծիսական լանդշաֆտի առկայությունը վկայում են տարածքի բավական զարգացած լինելու մասին: Այս գոտու դիտարկումը ռեգիոնալ համատեքստում կարող է նոր որակ ապահովել բրոնզեդարյան, հատկապես, նախաուրարտական և ուրարտական շրջանների Հայկական լեռնաշխարհի հյուսիսարևելյան հատվածների հնագույն պատմության լուսաբանման համար:

Գրականություն

- Արեշյան Գ., Ղաֆադարյան Կ., Սիմոնյան Հ., Տիրացյան Գ., Քալանթարյան Ա. 1977, Հնագիտական հետազոտություններ Հայկական ՍՍՀ Աշտարակի և Նաիրիի շրջաններում, Լրաբեր հասարակական գիտությունների, N 4, Երևան, էջ 77-92:
- Կիրակոսյան Լ., Աղաջանյան Ա. 2013, Ղազարավանի և Օրգովի ամրոց-բնակատեղիները (Պաշտպանական համակարգի և ճարտարապետության շուրջ), Հուշարձան տարեգիրք, Ը, Երևան, «Հուշարձան», էջ 71-82:
- Միքայելյան Գ. 1968, Սևանի ավազանի կիկլոպյան ամրոցները, Հայաստանի հնագիտական հուշարձանները, հ. 1, Երևան, Հայկական ՍՍՀ ԳԱ հրատ., 65 էջ, 80 աղ.:
- Սիմոնյան Հ., Երանոսյան Հ. 1977, Ամբերդի ավազանի պատմական հուշարձանները, Երևանի համալսարան, N 3 (29), Երևան, էջ 47-57:
- Քալանթար Ա. 1925, Քարե դարը Հայաստանում, Նորք, N 5-6, Երևան, Պետական հրատ., էջ 207-232:
- Аресян Г. 1978, Вопросы типологии населенных пунктов Армении позднего бронзового и раннего железного веков, Государственный музей искусства народов Востока, Научные сообщения, N X, Москва, с. 91-108.

ՕՐԳՈՎԻ ՈՒՇ ԲՐՈՆԶԻ ԵՎ ՎԱՂ ԵՐԿԱԹԻ ԴԱՐԵՐԻ ՀՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ՀՈՒՇԱՐԺԱՆԱԽՄԲԻ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԼԱՆԴՇԱՖՏԸ

Հենրիկ Դանիելյան

Ամփոփում

Օրգով հնագիտական հուշարձանախումբը գտնվում է Ամբերդի գետահովտում: Այստեղ առկա մեզայիթյան հուշարձանները ներկայացված են ինչպես «կիկլոպյան» ամրոցներով, այնպես էլ դամբարաններով, «սրբազան» ժայռափոր ճանապարհներով, վիշապ և մենաքար կոթողներով: Համալիրը կազմված է երկու հատվածից: Առաջինը գտնվում է ժամանակակից գյուղի արևմտյան եզրին խոյացող բարձրադիր հրվանդանի գագաթին, որտեղ ամրակայված Օրգով 1 ամրացված բնակատեղին ունեցել է իր պահակակետ ամրոցը՝ Օրգով 2-ը: Հուշարձանների երկրորդ հատվածը տարածվում է համանուն գյուղից հյուսիս՝ դեպի Տիրինկատար ընթացող ճանապարհին: Այս տեղանքը բաղկացած է երկու հատվածից՝ Օրգով 4 (Ղուռթ թափա/Գայլի

բլուր) և Էրմանի դուռ միավորներից: Օրգով 4-ը հարուստ է դամբարաններով, որոնց մեջ ուշադրություն է գրավում երկրաչափական զարդանախշերով մենաքարը, դրանից քիչ հեռու տեղակայված է վիշապ քարակոթողը: Օրգով 4-ից դեպի հյուսիս-արևմուտք, Տիրինկատար տանող ճանապարհին է գտնվում Էրմանի դուռ ցամաքած լիճը, որի եզրին է Օրգով 3 ամրացված բնակատեղին: Էրմանի դուռ տեղանքը եզրափակվում է Օրգով 5 նորահայտ ամրոցով: Օրգով հուշարձանախմբի մեջ առանձնահատուկ տեղ է զբաղեցնում Օրգով 6 նորահայտ տաճարական համալիրը, որը ձվաձիբ հատակագծով աշտարակատիպ կառույց է:

Բանալի բառեր՝ Արագած լեռ, Օրգով, ուշ բրոնզի դար, վաղ երկաթի դար, ամրացված բնակատեղի, ամրոց-պահակակետ, աշտարակատիպ կառույց:

КУЛЬТУРНЫЙ ЛАНДШАФТ ГРУППЫ ПАМЯТНИКОВ ОРГОВА В ПОЗДНЕМ БРОНЗОВОМ И РАННЕМ ЖЕЛЕЗНОМ ВЕКАХ

Генрих Даниелян

Резюме

Группы археологических памятников Оргов расположена в долине реки Амберд. Мегалитические памятники здесь представлены как «циклопическими» крепостями, так и могильниками, «священными», выдолбленными в скале дорогами, каменными стелами-вишапами и менгирами. Археологический комплекс Оргова состоит из двух частей. Первая часть находится на вершине высокого мыса, возвышающегося над западной окраиной современного одноименного села, где локализовано укрепленное поселение Оргов 1, имевшее свою сторожевую крепость Оргов 2. Вторая часть археологических памятников простирается на север от села Оргов в сторону Тиринкатар. Этот комплекс состоит из Оргов 4 (Кур тапа/Гайли блур (*Волчий холм*)) и Эрмани дуз. В местности Оргов 4 имеется множество могильников, в их границах расположен менгир с геометрическим орнаментом, неподалеку от которого стоял вишап. На северо-запад от Оргова 4, по направлению к Тиринкатару находится высохшее озеро Эрмани дуз, на краю которого расположено укрепленное поселение Оргов 3. В местности Эрмани дуз находится Оргов 5 – недавно обнаруженная крепость. В группе памятников Оргова особое место занимает нововыявленный храмовый комплекс Оргов 6. Он представляет собой башнеобразное сооружение, имеющее в плане овальную форму.

Ключевые слова – Гора Арагац, Оргов, поздний бронзовый век, ранний железный век, укрепленное поселение, сторожевая крепость, башнеобразное сооружение.

CULTURAL LANDSCAPE OF THE ORGOV ARCHAEOLOGICAL SITE CLUSTER DURING THE LATE BRONZE AND EARLY IRON AGES

Henrik Danielyan

Abstract

The Orgov cluster of archaeological sites is located in the Amberd River valley. Megalithic monuments here are represented by both "cyclopean" fortresses and burial grounds, "sacred" roads carved into the rock, vishaps and menhirs. The archaeological complex of Orgov consists of two parts. The first part is located on the top of a high cape, rising above the western outskirts of the modern village of the same name, where the fortified settlement of Orgov 1 is located, which had its own guard fortress Orgov 2. The second part of archaeological sites extends north from the village of Orgov towards Tirinkatar. This complex is formed by Orgov 4 (Kur Tapa / Gaili Blur (Wolf Hill)) and Ermani duz units. The area of Orgov 4 is rich in cemeteries, within their borders there is a menhir with a geometric ornament, not far from which there was a vishap. To the north-west of Orgov 4, towards Tirinkatar, there is a dried-up lake Ermani duz, on the edge of which there is a fortified settlement of Orgov 3. Orgov 5, a recently discovered fortress, ends the Ermani duz place. In the group of sites of Orgov, the recently discovered temple complex of Orgov 6 occupies a special place. It is a tower-like structure with an oval shape in plan.

Key words – Mount Aragats, Orgov, Late Bronze Age, Early Iron Age, fortified settlement, guarding fortress, tower-like structure.